'मुस्लिम महिला (वैवाहिक हक्कांचे संरक्षण) कायदा २०१९' : एक समाजशास्त्रीय अभ्यास

प्रा.डॉ. मुंडे रामकिशन हरिदास

सहाय्यक प्राध्यापक,

ए. शि. प्र. मंडळाचे कला महाविद्यालय, बिडकीन, ता. पैठण, जि. औरंगाबाद.

प्रस्तावना :

भारतीय समाजव्यवस्थेचे विविधता हे महत्वपुर्ण वैशिष्ट्ये आहे. भारतामध्ये विविध भाषा, वंश, जाती, वर्ण, वर्ग, परंपरा, रुढी, चालीरिती व भौगोलिक प्रदेश अशा अनेक स्वरुपाची विविधता दिसून येते. याचप्रमाणे धार्मिक विविधता दिसून येते. हिंदू, बौद्ध, जैन, ख्रिश्चन, ईसाई या धर्माप्रमाणे इस्लाम धर्म पण दिसून येतो. प्रत्येक धर्माची आचरण पद्धती वेगवेगळी आहे. पण मुळगाभा मानवता आहे. याचप्रमाणे इस्लाम धर्माची ही आचरण पद्धती आहे. अरबी भाषेत "इस्लाम' चा अर्थ हुकूम मानणे, आत्मसमर्पण करणे आणि आज्ञापालन करणे असा घेतला जातो. "अल्लाह' (ईश्वर) च्या आदेशांचे पालन करणे व त्यानुसार वर्तन करणे होय. इस्लामचा दुसरा अर्थ शांती, कुशलता, संरक्षण, शरण इत्यादी होय. मनुष्याला खरी शांती अशावेळेसच प्राप्त होते की जेव्हा मनुष्य स्वत:ला अल्लाहला म्हणजे परमेश्वराला अर्पण होतो व परमेश्वराच्या आदेशानुसार आपले जीवन व्यतीत करतो. अशा जीवनामुळे मनुष्याच्या हृदयात शांतता लाभते आणि त्याद्वारेच समाजात खऱ्या अर्थाने "इस्लाम' म्हणजे शांती असा अर्थ घेतला जातो.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये :

१) मुस्लिम धर्मातील तलाक संकल्पना समजून घेणे.

२) मुस्लिम महिला (वैवाहिक हक्कांचे संरक्षण) कायदा - २०१९ या कायद्याचे परिक्षण करणे.

संशोधन पद्धती :

प्रस्तुत संशोधन लेखासाठी संशोधन पद्धतीचा दुय्यम तथ्य संकलनाचा उपयोग करण्यात आला आहे. यासाठी पुस्तके शोध लेख, इंटरनेट, कायदा, आदिचा उपयोग करण्यात आलेला आहे.

इस्लामची आधारभूत अशी पाच मुलभूत तत्वे आहेत. त्यांना "पंच अर्कान' या नावाने ओळखले जाते. १) कलम-ए-तय्यबा व कलम-ए-शहादत, २) नमाज पढणे, ३) जकात देणे ४) रोजा ठेवणे ५) हजला जाणे. या पाच मुलभूत तत्वांचे प्रत्येक मुस्लिम धर्मिय दररोज नित्यनियमाने आचरण करतात.

मुस्लिम धर्मामध्ये विवाह एक करार असल्यामुळे त्याला संपुष्टात आणले जाऊ शकते. सर्वसाधारणपणे पतीने तीन वेळेस तलाक हा शब्द उच्चाराला तर घटस्फोट होतो. घटस्फोटाचे दोन प्रकार आहेत. एक प्रकार कायद्यात्मक आहे. ज्यामध्ये न्यायालयाच्या माध्यमातून घटस्फोट दिला जातो. ब्रिटीश काळामध्ये मुस्लिम विवाहासाठी एक कायदा बनवला होता. जो "मुस्लिम घटस्फोट अधिनियम - १९३९' या नावाने ओळखला जातो. घटस्फोटाचा दुसरा प्रकार परंपरेवर अवलंबून आहे. या प्रकारानुसार कोणताही पुरुष आपल्या पत्नीला तीन वेळेस तलाक हा शब्द उच्चारल्यास घटस्फोट होतो. यास घटस्फोटाचे तीन प्रकार आहेत. १) तलाक-ए-अहसन, २) तलाक-ए-हसन, ३) तलाक-ए-उल-बिद्दत होय. तलाक-ए-अहसन मध्ये पती घटस्फोटाची घोषणा पत्नीच्या तुहर (मासिक धर्म) वेळेस करतो. त्यानंतर पती-पत्नी इद्दत मध्ये सहवास करत नाहीत. इद्दतचा कालावधी चार मासिक धर्माच्या तीन महिन्याला म्हणतात. ज्यामध्ये पती-पत्नी घटस्फोटासंदर्भात विचार करुन पुन्हा सोबत राहण्याचा विचार करु शकतात.

तलाक-ए-हसन मध्ये तीन तुहरोंच्या वेळेस घटस्फोट देण्याची घोषणा पती करतो. या कालावधीत सहवास निषेध आहे. इद्दतचा कालावधी संपल्यानंतर घटस्फोट होवू शकतो. तलाक-उल-बिद्दतमध्ये पती-पत्नीच्या मासिक धर्माच्या वेळेस तलाकची तीन वेळेस घोषणा करतो. घटस्फोटाची घोषणा करता वेळेस पत्नी किंवा साक्षीदार उपस्थित असणे अनिवार्य आहे. आणि इद्दतचा कालावधी संपल्यानंतर घटस्फोट होतो.

भारतीय राज्यघटनेमध्ये कलम १४ ते १८ मध्ये समतेच्या अधिकारांचे वर्णन करण्यात आले आहे. या कलमामुळे देशात बंधूभाव, आर्थिक नियोजन आणि सामाजिक भेदभाव दुर करुन प्रबळ राष्ट्र बनविण्याचा प्रयत्न

करण्यात आलेला आहे. कलम १४ यामध्ये कायद्यापुढे समानता आणि कायद्यांचे समान संरक्षण दिलेले आहे. कलम १५ ऋ मध्ये राज्य (म्हणजे देश) धर्म, वंश, जात, लिंग, जन्मस्थान यावर आधारित भेदभाव करता येणार नाही.

राज्यघटनेमध्ये लिंगाच्या आधारे स्त्री-पुरुष भेदभाव करता येणार नाही असे स्पष्टपणे सांगितले आहे. म्हणून मुस्लिम स्त्रीवर ही परंपरेनुसार चालत आलेल्या त्रिवार तलाक नुसार तिला घटस्फोट देता येणार नाही. तिच्या पुर्वीपासून चालत आलेल्या अन्यायकारक रुढीविरुद्ध कायद्यात्मक उपाययोजना करण्यासाठी भारत सरकारने १९ सप्टेंबर २०१९ पासून ""मुस्लिम महिला (वैवाहिक हक्कांचे संरक्षण) विधेयक २०१९" हा कायदा लागू करण्यात आला. या कायद्यातील तरतुदी पुढीलप्रमाणे आहेत.

या कायद्याच्या भाग - १ मध्ये इलेक्ट्रॉनिक फॉर्म, दंडाधिकारी, तलाक या संकल्पनाचे स्पष्टीकरण देण्यात आले आहे.

कायद्याच्या भाग - २ मध्ये एखाद्या मुस्लीम पुरुषाने आपल्या पत्नीला बोललेल्या, लिखित, इलेक्ट्रॉनिक स्वरुपात किंवा इतर कोणत्याही मार्गाने, कोणत्याही विधानाने, तलाकची कोणताही घोषणा शून्य व बेकायदेशीर असेल.

जो कोणी मुस्लीम नवरा आपल्या पत्नीवर कलम ३ मध्ये संदर्भित तलाक घोषित करतो त्याला तीन वर्षाच्या कारावारासाची शिक्षा होऊ शकते आणि त्यास दंडही ठोठावला जाऊ शकतो.

सध्या अस्तित्वात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात असलेल्या तरतुदीच्या सामान्यतेबद्दल पुर्वग्रह न ठेवता विवाहित मुस्लिम महिला ज्यावर तलाक घोषित केला जातो तिला तिच्या आणि तिच्यावर अवलंबून असलेल्या मुलांसाठी, तिच्या पतीकडून इतका निर्वाह भत्ता मिळवण्याचा हक्क असेल जितका दंडाधिकारी निश्चित करतील.

सध्या अस्तित्वात असलेल्या कोणत्याही कायद्यात काही असले तरी विवाहित मुस्लिम महिलांना पतीकडून तलाक घोषित झाल्यास तिला अल्पवयीन मुलांना ताब्यात घेण्याचा हक्क असेल.

अशाप्रकारे "मुस्लिम महिला (वैवाहिक हक्कांचे संरक्षण) कायदा - २०१९' या कायद्यात वरील प्रकारच्या तरतुदी दिसून येतात. एकंदरीतच वरील शोधनिबंधावरुन खालील प्रकारचे निष्कर्ष आढळून येतात.

निष्कर्ष :

१) भारतीय समाजव्यवस्था वैविध्यपुर्ण असून येथे धार्मिक विविधता दिसून येते.

२) 'इस्लाम' चा अर्थ हुकुम मानणे, आत्मसमर्पण करणे आणि आज्ञापालन करणे होय.

३) मुस्लिम धर्मामध्ये विवाह एक करार असल्यामुळे त्याला संपुष्टात आणले जाऊ शकते. सर्वसाधारणपणे पतीने तीन वेळेस तलाक हा शब्द उच्चारल्यास घटस्फोट होतो.

४) इस्लाम धर्मात घटस्फोटाचे कायद्यात्मक व परंपरागत असे दोन प्रकार दिसून येतात. परंपरागत प्रकारानुसार कोणत्याही पुरुषाने आपल्या पत्नीस तीन वेळेस तलाक हा शब्द उच्चारल्यास घटस्फोट होतो.

५) परंपरागत घटस्फोटाच्या प्रकारानुसार मुस्लिम महिलांवर अन्याय होत होता. त्यामुळे भारत सरकारने "मुस्लिम महिला (विवाहावरील हक्कांचे संरक्षण) कायदा' अस्तित्वात आणला.

६) या कायद्यानुसार एखाद्या मुस्लिम पुरुषाने आपल्या पत्नीला बोललेल्या, लिखित, इलेक्ट्रॉनिक स्वरुपात किंवा इतर कोणत्याही मार्गाने कोणत्याही विधानाने, तलाकची कोणतीही घोषणा शून्य व बेकायदेशीर असेल.

७) कायद्यानुसार जो कोणी मुस्लिम पुरुष आपल्या पत्नीला तलाक घोषित करतो त्याला तीन वर्षाच्या कारावासाची शिक्षा होवून शकते व दंडही घोषित होऊ शकतो.

८) पीडित मुस्लिम पतीकडून निर्वाह भत्ता मिळवण्याचा व अल्पवयीन मुलांना ताब्यात घेण्याचा अधिकार आहे.

९) मुस्लिम महिला सक्षमीकरणात "मुस्लिम महिला (विवाहावरील हक्कांचे संरक्षण) कायदा - २०१९' ची महत्त्वाची भूमिका आहे.

सारांश :

भारतीय समाजव्यवस्थेत स्त्रियांच्या दर्जाचा ऐतिहासिक आढावा घेतला असता असे दिसून येते की, वैदिक काळ वगळता उर्वरीत काळात स्त्रियांचा दर्जा दुय्यम दिसून येतो. या दुय्यम दर्जास धर्माची तत्वे महत्त्वाची भूमिका

पार पाडतात. मुस्लिम धर्मानुसार पुरुषाने तीन वेळेस तलाक हा शब्द उच्चारल्यास महिलेशी घटस्फोट होत होता. त्यामुळे मुस्लिम महिलांना विविध प्रकारच्या समस्यांना सामोरे जावे लागत असे. त्यामुळे भारत सरकारने "मुस्लिम महिला (विवाहावरील हक्कांचे संरक्षण) कायदा' अस्तित्वात आणला. याद्वारे मुस्लिम महिलांना कायद्यात्मक हत्यार मिळाले आहे. या कायद्याद्वारे निश्चितच मुस्लिम महिलांचे सक्षमीकरण होईल.

संदर्भ सूची :

१. काचोळे, दा. धों. २०१०. भारतातील धर्म आणि लोकसंख्या समस्या. औरंगाबाद : कैलाशा पब्लिकेशन्स.
२. गंदेवार, एस. एन. २००१. समाजशास्त्रीय संशोधन पध्दती. लातूर: विद्या भारतीय प्रकाशन.
३. डोईफोडे, ज्योती. १९९९. भारतीय समाजातील प्रमुख धर्म. नांदेड : कल्पना प्रकाशन.
४. दैनिक लोकसत्ता, दि. ३१ डिसेंबर २०१७, माधवी गोरडिया दिवाण, 'तलाक' विधेयक सकारात्मकच!
५. त्तम्दड्डद्वन्मद्यङ्क्द च्त्थ्ड्डन्म, च्ण्द्वद्धन्मड्डक्र, ०१ ञ्क्षढ़द्वन्मद्य २०१९
६. त्तम्दड्डद्वन्मद्यङ्क्द च्त्थ्ड्डन्म, च्ण्द्वद्धन्मड्डक्र, २५ ख्द्धथ्क्र २०१९
७. च्ण्ड्ड ग्द्वन्मथ्ब्थ् ज़्दृथ्ड्ड्द (घ्द्धदृद्यड्डड़द्यत्दृद (दृढ डत्ढ़ण्द्यन्म दृद ग्ठ्ठद्धद्धत्ठ्ठढ़ड्ड) एत्थ् २०१९ (घ्क़्क़्) ख्द्दृत्त्मठ्ठडण्ठ्ठ क्ष्दड्डत्ठ्ठ ज़्ड्डडन्मत्यड्ड. डङ्ग्यद्धत्ठ्ठध्ड्ड ३० ख्द्धथ्क्र २०१९.
८. ण्द्यद्यद्रन्मः//डदृथ्डङ्क्न्ण्त्ढ़ण्ड़दृद्वद्धद्य.दत्ड़.त्दञ्र२०१८ ०८/०२/२०२० या तारखेवरुन.
९. ध्ध्ध्.ध्दृड़ठ्ठडद्वथ्ठ्ठद्धन्र.ड़दृथ्/ड्डत्ड़द्यत्दृदठ्ठद्धन्र/ड्डत्ध्दृद्धड़ड्ड
१०. ण्द्यद्यद्रन्मः//ड्डद.ध्रत्त्त्प्रड्डड्डत्ठ्ठ.दृद्धढ़/ध्रत्त्त/च्द्धत्प्रथ्ड्डठ्ठद्यठ्ठथ्ठ्ठदड्डत्दठ्ठक्ष्दड्डत्ठ्ठ